

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

ΑΝΟΙΚΤΑ ακαδημαϊκά
μαθήματα ΠΠ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Το κωμικό και η Ποιητική της Ανατροπής

**Ενότητα 10: Η ποιητική της ανατροπής: θεωρία-λογοτεχνική
πρακτική-ερμηνευτική**

Κατερίνα Κωστίου
Τμήμα Φιλολογίας

ενότητα 10

Η ποιητική της ανατροπής: θεωρία-λογοτεχνική πρακτική-ερμηνευτική

- [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Thomas_Stearns_Eliot_by_Lady_Ottoline_Morrell_\(1934\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Thomas_Stearns_Eliot_by_Lady_Ottoline_Morrell_(1934).jpg)
- <http://lykvasil.wikispaces.com/%CE%9B%CE%9F%CE%93%CE%9F%CE%A4%CE%95%CE%A7%CE%9D%CE%99%CE%91+%CE%A3%CE%95%CE%A6%CE%95%CE%A1%CE%97%CE%A3>

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ 10

Σκοπός της ενότητας 10 είναι να συζητήσει προβλήματα θεωρίας και ορολογίας της «Ποιητικής της Ανατροπής» ξεκινώντας από τους ορισμούς που δίνουν έγκυρα λεξικά λογοτεχνικών όρων και ελέγχοντας την ακρίβειά τους στα λογοτεχνικά κείμενα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ 10

- Περιδιάβαση στους ορισμούς που δίνουν τα λεξικά λογοτεχνικών όρων για τις έννοιες παρωδία, pastiche, μπουρλέσκο.
- Η «Έρημη χώρα»
- Το *Τετράδιο γυμνασμάτων*, Β'
- Ανάγνωση του τέλους του Ε' μέρους της «Έρημης χώρας» του Έλιοτ.
- Ανάγνωση του ποιήματος «Τι είπε η γκαμήλα (παστίτσιο)» του Σεφέρη.
- Εντοπισμός των διακειμένων και της προέλευσής τους.
- Συνόψιση της ορολογίας και διακρίβωση των όρων.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ 10

Στην ενότητα 10 επιχειρείται η διακρίβωση της ορολογίας μέσα από τη λογοτεχνική πράξη. Συγκεκριμένα ελέγχεται η ακρίβεια των ορισμών που δίνουν έγκυρα λεξικά λογοτεχνικών όρων για τις έννοιες παρωδία, *pastiche* και μπουρλέσκο που σχετίζονται μεταξύ τους δίχως να ταυτίζονται. Πεδίο εφαρμογής της θεωρίας αποτελεί το ποίημα του Σεφέρη «Τι είπε η γκαμήλα (παστίτσιο)» (1948;) το οποίο παρωδεί το τέλος «Τι είπε ο κεραυνός» του Ε' μέρους της *Έρημης χώρας* (1922) του T. S. Eliot.

... η των ονομάτων επίσκεψις

- Τα λεξικά για τους όρους παρωδία, pastiche, μπουρλέσκο
- Έλεγχος των ορισμών μέσα από τη λογοτεχνική πρακτική.
- Ο Γ. Σεφέρης (1900-1971) και η σχέση του με τον T. S. Eliot (1888-1965)
- Η μετάφραση της «Έρημης Χώρας»
- Η «Έρημη χώρα» (1922)
- Το ποίημα «Τι είπε η γκαμήλα (παστίτσιο)»
(γρ. : 1948;, δημ.: *Τετράδιο γυμνασμάτων*, Β' 1976)

What the thunder said

I sat upon the shore
Fishing, with the arid plain behind me
Shall I at least set my lands in order? 425

London Bridge is falling down falling down
falling down

Poi s' ascose nel foco che gli affina

Quando fiam uti chelidon – O swallow swallow 430

Le Prince d' Aquitaine à la tour abolie
These fragments I have shored against my ruins

Why then I' le fit you. Hieronymo's mad againe.
Datta. Dayadhvam. Damyata.
Shantih shantih shantih

(1922)

Τι είπε η γκαμήλα (Παστίσιο)

...Κάθισα σ' ένα πάγκο χαζεύοντας
Τάχα θα' ρθεί κανείς για πασατέμπο
Τα κόκκινα μήλα, τα πράσινα φύλλα
μ' αρέσουν πολύ, μ' αρέσουν πολύ

«Κάθε φορά που πέφτουν τα
μεσάνυχτα το λύνω»

Πότε θα πιάσω το κοτσύφι
– Ω κότσουφα, κότσουφα 5

«Ενθάδε κείται ο Ταρσεύς μη γήμας»
Με τα στραγάλια αυτά πέρασα
τ' απόγεμά μου.

«Έχω ακατάλυτα μαλλιά και δόντια».
Πάλι μαλακίζεται ο μπαγάσας. 10
Evlendirelim. Nerede bulalim.

Suradam buradan bulalim.
Tamam Tamam Tamam

(1948;)

<u>«Τι είπε η γκαμήλα»</u>		<u>«Τι είπε ο κεραυνός»</u>	
1	«Κάθισα» + μετοχή	423-424	«Κάθισα» + μετοχή
2	«Τάχα θα» + απορηματική διατύπωση	425	«Τάχα θα» + απορηματική διατύπωση
3	επανάληψη	426	επανάληψη-δάνειος στίχος
4	δάνειος στίχος σε εισαγωγικά	427	δάνειος στίχος με πλάγια
5	δάνειος στίχος	428	«Πότε θα» δάνειος στίχος
6	Δάνειος στίχος σε εισαγωγικά	429	δάνειος στίχος με πλάγια
7	«Με τα» + αόριστος	430	«Με τα» + αόριστος
8 (β')	«Πάλι»	431 (β')	«Πάλι»
	δάνειο το πρώτο ημιστίχιο σε εισαγωγικά		
9-10	δάνειοι στίχοι από την ανατολική παράδοση	432	δάνειος στίχος από την ανατολική παράδοση

“Poi s’ ascose nel foco che gli affina”

«Ara vos prec, per aquella Valor
Que vos guida al som de l’ escalina,
Sovenha vos a temps de ma dolor».
Poi s’ ascose nel foco che li affina.

«Τώρα σας παρακαλώ, για εκείνη την Αξία
που σας οδήγησε στην κορυφή της
σκάλας,
Θυμηθείτε τον πόνο μου στον καιρό του.»
Κι έπειτα χώθηκε στη φωτιά που τους
εξαγνίζει.

Δάντης, *Θεία Κωμωδία*, Β' μέρος, Purgatorio, ωδή XXVI.

Arnaut Daniel, 1180-1200:

μεγάλος τεχνίτης του σκοτεινού ύφους της ποίησης των τροβαδούρων

«Κάθε φορά που πέφτουν τα μεσάνυχτα το λύνω»

Κάτι κλειστό 'ναι μες στο στήθος μου
Που λαχταράει για μαντολίνο:
Κάθε που πέφτουν τα μεσάνυχτα το λύνω

Ναπολέον Λαπαθιώτης, «Τα Σαββατόβραδα» (1922).

«quando fiam uti chelidon -O swallow swallow»

Αντηχεί κάτω απ' τον ίσκιο της λεύκας το τραγούδι της κόρης του Τηρέα· θαρρείς το πάθος της αγάπης μιλά με το στόμα της μουσικής, κι ούτε θα πίστευες πως λέει το κριμα της αδερφής της στο βάρβαρο άντρα της. Εκείνη τραγουδά, εμείς σωπαίνουμε. Πότε η άνοιξή μου θα' ρθει; Πότε θα γίνω σαν το χελιδόνι για να βρει τέλος η σιωπή μου; Έχασα τη Μούσα σωπαίνοντας, με καταφρονά ο Απόλλων· σαν τις Αμύκλες που σώπαιναν κι ο χαλασμός τους ήταν η σιωπή. Αύριο θ' αγαπήσει όποιος ποτέ του δεν αγάπησε, όποιος δεν αγάπησε αύριο θ' αγαπήσει.

Pervigilium Veneris (2^{ος} ή 3^{ος} ή 4^{ος} αιώνας μ. Χ.)

O Swallow, Swallow, flying,
flying South,
Fly to her, and fall upon her
gilded eaves,
And tell her, tell her, what I
tell to thee.

Alfred Lord Tennyson, "The princess; a medley", *Poetical Works of Alfred Lord Tennyson*, London, Macmillan, 1899, 187.

Πότε θα πιάσω το κοτσύφι – Ω κότσυφα, κότσυφα

«Le prince d' Aquitaine à la tour abolie»:

Je suis le Ténébreux, – le Veuf, – l'Inconsolé,
Le Prince d' Aquitaine à la Tour abolie:
Ma seule Étoile est morte, – et mon luth constellé
Porte le Soleil noir de la Mélancolie.

Gérard de Nerval , «El Desdichado», *Chimères* (1854).

«Ενθάδε κείται Ταρσεὺς μη γήμας»

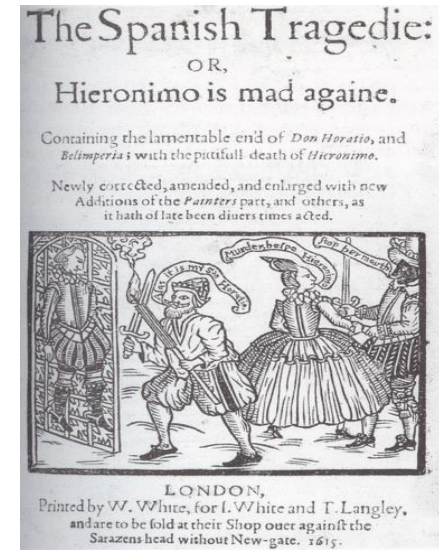
Αδέσποτον. «Εξηκοντούτης Διονύσιος ενθάδε κείμαι, Ταρσεὺς μη γήμας · αἶθε δε μήδ' ο πατήρ.» *Παλατινή Ανθολογία*, VII, 309.

«Εξηντάχρονος ο Διονύσιος, από την Ταρσό, ενθάδε κείμαι, χωρίς να παντρευτώ. Μακάρι κι ο γονιός μου να μην είχε».

«Hieronimo's mad againe»

Thomas Kyd (1458-1594), *The Spanish Tragedie or Hieronimo is mad againe* (1587).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Spanish_Tragedy.jpg

«Έχω ακατάλυτα μαλλιά και δόντια»

Κρατιέμαι από γενιά δρακόντεια,
Που από μια χώρα κίνησε υπερπόντια
κι έχω ακατάλυτα: νύχια, μαλλιά και δόντια».

Απόστολος Μελαχρινός, «Έξαρση, II» (1931)

http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos_Politismos/Istoria_c/c-14-64.htm

Datta. Dayadhvam. Damyata:

«Δώσε, συμπάθησε, κυριάρχησε τον εαυτό σου».

Shantih Shantih Shantih:

«Η ειρήνη που ξεπερνά την κατανόηση»
(τυπικό τέλος μιας Ουπανισάδ).

Evlendirelim. Nerede bulalım. Suradam buradan bulalım.

Tamam Tamam Tamam

«Να το παντρέψουμε. Πού να βρούμε;
Από εδώ κι από κει να βρούμε».

Καλά, καλά, καλά.

Το (αυτοαναφορικό) κέντρο των ποιημάτων

These fragments I have shored against my ruins.

Ο Έλιοτ, με σπαράγματα της παγκόσμιας λογοτεχνικής παράδοσης, γράφει ένα ποίημα για τη μοναξιά και την Πτώση του δυτικού κόσμου.

Με τα στραγάλια αυτά πέρασα τ' απόγευμά μου.

Ο Σεφέρης, παίζοντας άμα και σπουδάζοντας, κατασκευάζει μια παρωδία του ποιήματος του Έλιοτ, με σπαράγματα από την ελληνική και ανατολίτικη παράδοση, χρησιμοποιώντας ως τεχνικές του το μπουρλέσκο και το pastiche. Στόχος του η άσκηση, η αναμέτρηση με ένα «όριο τεχνικής», όπως θεωρούσε την *Έρημη Χώρα* και θέμα του ποιήματός του η ερωτική στέρηση και η μοναξιά του ανθρώπου μέσα στη διάλυση της μεταπολεμικής και μετεμφυλιακής Ελλάδας.

Κάθε καμήλα έχει το κουδούνι της, το κάθε κουδούνι έχει το δικό του ήχο. Οι τισιμήδες καμηλιέρηδες οργάνουν αργά το δρόμο, δεν κοιτάνε πίσω, πάντα κοιτάνε χαμηλά: τη γη που σπιθίζει απ' τον ήλιο, τ' αυτιά του γαϊδουριού που πότε πότε σαλεύουν. Όλα είναι ίδια, απaráλλαχτα ίδια. Το ζο κάτω απ' τα σκέλια τους δίνει μονότονη κίνηση στο κορμί τους, στο κεφάλι τους –πότε μπρος πότε πίσω. Το μυαλό και το κορμί συνηθίζουνε την κίνηση, που με τον καιρό γίνεται αναγκαία καθώς ο αγέρας και το φως: ναρκώνει τον άνθρωπο, τίποτα πια δεν επιθυμεί και τίποτα δεν ζηλεύει –έτσι είναι η ζωή. Πίσω του παίζουν οι ήχοι, έξι, επτά, οχτώ φωνές – αυτές είναι όλες οι φωνές του κόσμου. Ο πρώτος ήχος απ' την πρώτη καμήλα –το κουδούνι που κρέμεται απ' το σαμάρι της – ψιλός, νεανικός ήχος, λέει πάντα:

Εβλεντιρελίμ... Εβλεντιρελίμ...
Εβλεντιρελίμ... Εβλεντιρελίμ...

Ο δεύτερος ήχος απ τη δεύτερη καμήλα, πιο βαρύς λέει:

Νερντέν μπουλαλούμ... Νερντέν μπουλαλούμ...
Νερντέν μπουλαλούμ... Νερντέν μπουλαλούμ...

Κι ο τρίτος ηχος, αυστηρός, αργός, δένει τους πρώτους και αποκρίνεται με ασφάλεια:

Σουρντάν... Σουρντάν...
Σουρντάν... Σουρντάν...

Τίποτα δεν μπορεί να ταραξεί την αυστηρή πειθαρχία αυτών των πίσω ήχων. Επιβεβαιώνουν την καλή τάξη, τη συμφωνία του κόσμου. Τους ακούει να πορεύονται πίσω του ο τσιτμής, και είναι ήσυχος πως όλα πάνε καλά στη γη.

Ηλία Βενέζη, *Αιολική γη*. Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, ⁶⁵2013, 81-82 (α' έκδ.: 1943).

[...]

Μέρα και νύχτα ταξιδεύει και αντηχεί
Εκείνο το λυπητερό τραγούδι της Ανατολής,
Όνειρο ανέφικτο δίχως ποτέ να σβήνει,
Που το ρυθμίζουν χάλκινα κουδούνια,
Το ξέρουμε, γιατί όταν ήρθε η καταστροφή
Κάποιοι την ώρα της φυγής
Γέμισαν τις τσέπες του πανωφοριού τους
Τραγούδια, σκοπούς και παραμύθια
Και τις άδειασαν στη φτωχική μας όχθη.

Εβλεντιρελίμ... Εβλεντιρελίμ...

Νύφη ζητώ... Νύφη ζητώ...

Νέρεντεν μπουλαλούμ;

Πού θα τη βρω;

Σουραντάμ μπουραντάν μπουλαλούμ.

Εδώ κι εκεί θα τη βρω.

[...]

Θεοδόσης Νικολάου, «Λόγος παρηγορητικός» (2001)

«Τὸ βιβλίο τοῦτο εἶναι φτιαγμένο εἴτε ἀπὸ διάφορα ποιήματα ποὺ δὲν ἔχουν θέση σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς συλλογές ποὺ δημοσίεψα ἢ ποὺ θὰ μπορούσα ἀργότερα νὰ δημοσιέψω· εἴτε ἀπὸ κομμάτια τῆς περιστασης δοσμένα σὲ φίλους· εἴτε ἀπὸ ἀσκήσεις λίγο ἢ πολὺ προχωρημένες, ἐννοῶ σὰν ἐργασία. Ἔτσι ὅπως ἔγινε δὲν ἔχει, φαντάζομαι, ἄλλον εἰρμὸν παρὰ τὴ συνέχεια μιᾶς προσπάθειας δέκα χρόνων γιὰ τὴν ποιητικὴ ἔκφραση καὶ ἴσως νὰ μὴν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ συνεισφορά στὴν κριτικὴ».

Γιώργος Σεφέρης, *Τετράδιο Γυμνασμάτων, Β'.* Επιμ. Γ. Π. Σαββίδης, Ἴκαρος, 21993, 136).

Βιβλιογραφία

- ΣΑΒΒΙΔΗΣ, Γ. Π., «Γιώργος Σεφέρης», Ελένη Τσαντσάνογλου κ.ά (επιμ.), *Σάτιρα και πολιτική στη νεώτερη Ελλάδα. Από τον Σολωμό ως τον Σεφέρη*, Εταιρεία Σπουδών και Γενικής Παιδείας Σχολής Μωραΐτη, 1979, 275-304.
- ΚΩΣΤΙΟΥ, ΚΑΤΕΡΙΝΑ, «Γιώργος Σεφέρης: από την ειρωνεία στη σάτιρα;», *Νέα Εστία* 1728 (Νοέμβριος 2000), σ. 642-662.
- _____, «Irony and Satire in George Seferis's poetry», *Κάμπος, Cambridge Papers in Modern Greek*, no 9, 2001, σ. 57-82.
- _____, «Στις “παρυφές” του ποιητικού έργου: Η παρωδία στο έργο του Σεφέρη», *Το ζύγισμα της καλοσύνης*. Φιλολογική επιμέλεια: Μιχάλης Πιερής, Αθήνα, εκδ. Μεσόγειος, 2004, 127-139.

Βιβλιογραφία

_____, «Από την παρωδία στο pastiche: ζητήματα ορολογίας και θεωρίας. Μια “ειδολογική” προσέγγιση του ποιήματος “Τι είπε η γκαμήλα (παστίτσιο)” του Γιώργου Σεφέρη», *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο 1204-2014: οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία*, Πρακτικά Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, επιμέλεια Κωνσταντίνος Α. Δημάδης, Αθήνα 2015, σ. 635-660.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ, ΓΙΩΡΓΟΣ, *Γιώργος Σεφέρης. Βίος και παρωδία*, Αθήνα, Γαβριηλίδης, 2014

ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ

- T. S. Eliot, *Έρημη χώρα*:
<https://www.youtube.com/watch?v=vdWlqvi5dls>
- T. S. Eliot, *Έρημη χώρα*, «What the thunder said»:
http://tseliotsthewasteland.wikia.com/wiki/V._What_the_Thunder_Said
(διαφάνεια 7).
- Gérard de Nerval:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:F%C3%A9lix_Nadar_1820-1910_portraits_G%C3%A9rard_de_Nerval.jpg (διαφάνεια 8).
- Thomas Kyd:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Spanish_Tragedy.jpg
- Απόστολος Μελαχρινός:
http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos_Politismos/Istoria_c/c-14-64.htm

Τέλος Ενότητας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Πανεπιστήμιο Πατρών, Κατερίνα Κωστίου, Τίτλος μαθήματος: «Ερευνητικά Ζητήματα Νεοελληνικής Φιλολογίας. Το κωμικό και η Ποιητική της Ανατροπής. Ενότητα 10: Η ποιητική της ανατροπής: θεωρία-λογοτεχνική πρακτική-ερμηνευτική».

Έκδοση: 1.0. Πάτρα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

<https://eclass.upatras.gr/courses/LIT1770/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Πατρών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση**» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

